

ESKİ EDEBİYATIMIZDA RAMAZAN

SEDİT YÜKSEL

Eski edebiyatımızın, yaşamı, gereği gibi yansıtmaktan uzak olduğu öteden beri söylenegelmştir. Gerçekten, bu edebiyatın pek sınırlı birkaç türü ya da şekli (kimi kaside nesipleri, kimi mesnevîler ve birtakım tarih kıtaları) dışında, içinden çıktığı toplumun günlük yaşantısının sıcaklığını, canlılığını; toplumu içten içe saran, sarsan olayları; çeşitli yerel izlenimleri verememiş olduğunu görüyoruz.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kaside nesiplerinin başlıca konuları arasında mevsimler (bahar, yaz, kış)¹, kentler (Bağdat, Bursa, Edirne, İstanbul vb.) bulunduğu gibi, Müslüman-Türk toplumunun çok önem verdiği ramazanlar ve bayramlar da yer almaktadır. Nesiplerinde ramazan'ı anlatan kasidelere "Ramazâniyye" adı verilmiştir. Bu tür üzerinde etraflı bir araştırma ve inceleme yapmamış olmakla beraber, edebiyatımızda Ramazâniyyelerin XVIII. yüzyıl başlarında rağbet kazanmağa, giderek moda halini almağa başladığını söyleyebiliriz. Bu manzumelerde, amaçları, çağlarının büyüklerinden "câize" koparmak olan şairlerimiz, bu vesile ile de olsa, ramazan heyecanını dile getiren, yaşanan ramazan günlerinin renkliliğini, hareketliliğini veren beyitler ortaya koyabilmişlerdir².

Eski edebiyatımızla biraz yakından ilgilenmiş olanlar için, Ramazâniyye denince Sâbit ve Nedim'inkiler akla gelir çoğu kez. Ramazâniyye yazmış öbür isimler olarak, Nedim'le çağdaş (XVIII. yy. ın ilk otuz yılı) Edirneli Kâmi, sonraları Koca Ragıp Paşa, Şeyh Galip ve XIX. yüzyıl başlarında Enderunlu Vâsif hatırımıza geliyor.

Bu tür manzumelerinde şairlerimizin işledikleri temaları belli bir kaç noktada toplayabiliyoruz: Ramazanın birdenbire bastırırvermesi (hilâl'in be-

1 Eski edebiyatımızda, sonbahar'ı niteleyen kaside yazılmamıştır.

2 Bir de, Ramazâniyyelerle bir arada anılması gereken şimdilik yalnız Ragıp Paşa'da rastladığımız "İftâriyye" gazel var: Divan, s. 61.

liriverişi, *yevm-i şekk*: şüpheli gün); camilerin cemaati alamaz hale gelişi, meyhanelerin boşalması; ramazanın gelişi ile keyfi bozulanlar (boğazlarına aşırı keredede düşkün olanlar); günlük alışkanlıklarından el çekmek zorunda kalanların tedirginliği (içki, afyon vb. tiryakileri)... ve bir de Bayram'ı bekleyiş... Nitelikleri yönünden bütün bunlarda "mizah" vardır. Sanatçılarımızın yaratılıştan mizaha eğilimli olanları Ramazâniyelerinde, özellikle, bu yöne ağırlık vermişlerdir.

Eskiden ramazanlar, ramazan yeni ayı'nın (hilâlinin) görülmesiyle başlardı. Yakın zamanlara kadar bütün İslâm ülkelerinde-Türkiye dahil-bu yöntem uygulanmıştır. Ancak, batı ufku, her zaman, yeni ayı açık-seçik görece kadar berrak olmazdı. Bulutlu, puslu havalarda yeni ay görülemeyince Şaban (Ramazandan bir önceki ay)'ın otuza tamamlanmasıyla ramazan başlamış sayılır. Buna rağmen, ramazan'ın olup olmadığı üzerinde ortak bir yargıya kolay kolay varılamaz, tartışmalar sürüp giderdi. "Yevm-i şek-şüpheli gün" işte bu tartışmalardan doğmuştur. Zaman olmuş ramazanın ilânı öğle saatlerini bulmuş, herkes ağzını çalkalayıp oruca niyetlenmiştir. Şairlerimiz bir kısmı Ramazâniyelerinin ilk beyitlerinde "yevm-i şekk" tartışmalarına yer vermişlerdir, Bu beyitlerde, özellikle, ramazanın bu "tepeden inme"si karşısında "ehl-i keyf" in telâşlı davranışı pek eğlenceli bir şekilde dile getirilmiştir; işte bu beyitlerden birkaçı:

Kâmi:

Yevm-i şek deyü boğaz cengin iderken yârân
Zâhir oldu alem-i nusret-i şehri Ramazân

Sâbit:

Yevm-i şek niyyetine şîre sıkarken yârân
Sıkboğaz itdi gelüp şahne-i şehri Ramazân¹

Nedim:

Ehl-i keyfin birisi der ki behey sultânım
Aydın ay bellü hisâb olmadı şa'ban temâm

Koca Ragıp Paşa:

Ne aceb sür'at ile geldi bu yıl Mâh-i Sıyâm
Çekdi bir baş gelüp belde-i Bağdâd'a licâm²

1 Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa övgüsündedir.

2 Bağdat Valisi Mehmet Paşa övgüsündedir.

Şöyle bir gaflet ile basdı ki ta'bir idemem
Güyyâ bezmi basan şahne gibi bî-hengâm

Enderunlu Vâsıf:

Yevm-i şekdir der iken umde-i zühhâd-i cihân
Doğup isbât-i kadem kıldı hilâl-i Ramazân¹

ve yine Enderunlu Vâsıf'ın aynı Ramazâniyye'sinin öbür beyitleri:

Dideler rûşen efendi ramazan geldi deyü
Ehl-i keyfe biri nâ-geh olcak müjde-resân

Dedi yâ hû bize bir doğru cevâb eyle meded
Hâne-i kalbe düşürdün yine havf ü halecân

Alim'Allahu teâlâ bu sözün sağı sana
Gözün aç yarın efendi ramazadır ramazan

Aşağıdaki beyitlerde de meyhane gediklileri ile afyon tiryakilerinin telâşlarına, üzüntülerine tanık oluyoruz:

Sâbit:

Döndü bahtı gibi günü yine ayyaşların
Şimdi tevhide giren şeyhlerindir devrân

Âteş-i hardal-i teşnî'i virüp rind-i meyın
İçdiği bâdeyi burunundan iderler rizân

Yıldızı düşdü siyeh-kâre-i minâ-nûşun
Sanma kandil uçurur kayyım-i seyyâre-feşân

Enderunlu Vâsıf:

*Habb-i anberse vefâ eylemeyüp keyfimize
Kalmadı fikret-i afyon ile hiç tâb ü tüvân*

*Kurulurduk kanı biz keyf ile mânende-i şîr
Gürbe-i gûşe-nişin itdi bizi şimdi zemân*

¹ Padişah III. Selim övgüsündedir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, ramazanlarda camiler dolup boşalır, her zamankine oranla cemaat artar. Ama meyhanelerde kimseciklere rastlanmaz olur. Şair bu “tezâd”ı kaçırmaz, bu hal onun için bir başka mizah vesilesi olur. İşte bu tür beyitlerden birkaçı:

*Kalb-i mü'min gibi mescid mütesellî ma'mûr
Dil-i fâsık gibi meyhâne harâb ü virân*

Sâbit, mescit'i “mü'min”in kalbine meyhaneyi “fâsık”ın gönlüne benzetiyor. Yine Sâbit içkiyi tez elden bırakıp namaza koşan birinin, içki testisini, artık, aptes ibriği olarak kullandığını söyler:

*Dehen ü destini mey-hâre yudu sahbâdan
Kûze-i bâdeyi ibrik-i vüzû itdi hemân*

Koca Ragıp Paşa ise bu karşıtlığı Ramazâniyye'sinde şu beyitleriyle ortaya koyar:

*Kesdiler mey-kededen bâde-perestân ayağı
Görüp el virmediğin âlem-i âba eyyâm*

*Oturuşdu tek ü pûy-i ney ü meydan rindân
Zâhidân eylediler şimdi terâvîhe kıyâm*

Ahbaplık, sohbet de artık meyhanelerde değil, camilerde oluyor, çünkü üç beş gün öncesinin kalabalık meyhane'si şimdi “susuz değirmen” e dönmüştür:

*Şimdi germiyyet ü ülfet de cevâmi'de olur
Döndü tâhûne-i bi-âba harâbât-i zihâm*

Ramazâniyyelerin bir bölümünde eski ramazan geleneklerini, ramazan alışkanlıklarını yansıtan çok canlı, çok renkli beyitlere de yer verilmiştir:

Sâbit'in

*Donanup al akideyle şeker tablaları
İtidi her gûşe-i İstanbul'u sûk-i mercân*

beyti, ramazanda kırmızı akide şekeri yapıp satıldığını; aşağıdaki beyti ise bu tür şeker ile de oruç açıldığını anlatıyor:

1 Ünlü “Mercan Çarşısı” na da işaret ediliyor.

*Matbah-i rûzeyi miştâh-i akîdeyle açar
Feth-i rûziye bakan ağız mühürlü rindân*

Şu beyitlerde de, iftardan sonra, tiryakilerin tütün; nargile ve kahve keyifleri canlandırılıyor:

*Vakt-i imsâkdeki micmere-i anberden¹
Hoşdur âlüfteye iftârda bir lüle duhân*

Sâbit

*Hoş gelür dilber-i billûr-beden vashından
Vakt-i iftâra gelen nârgil-i sîm-endâm*

Koca Ragıp Paşa

*Kadeh-i ritl-i giran mertebesi keyf virür
Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincan*

Sâbit

İşte, Sâbit'in çizdiği bir ramazan tipi: Elinde "işkembe fener", arkasında "sahur zembili", sahur vaktinde "o ev senin, bu ev benim" dolaşmada...

Günümüzde de, özellikle ramazan boyunca, kulluk ödevlerine daha bir önem veren kişiler "ramazan sofusu" diye nitelendirilmektedir. Bu tanımın o çağlar için de geçerli olduğunu yine Sâbit'in şu beytinden öğreniyoruz;

*Alınır mı ramazan sôfilerinden Mushaf
Rahlenin nevbetini beklemeyince insân*

¹ İmsakte, tütsü kaplarında, amber yakılıyormuş.

